

Het studieveld der sociale wetenschappen

De geschiedenis op de tweesprong

dr. Z. R. Dittrich en A. M. van der Woude

De geschiedenis als vak verkeert sinds geruime tijd in een onmiskenbare crisis, die in menig opzicht het karakter van een uitgesproken malaise draagt en, wat nog bedenkelijker is, zelfs het bestaansrecht er van discutabel dreigt te maken. Hierdoor onderscheidt zich deze crisis van de gelijktijdig optredende groeistuipen bij de aanverwante wetenschappen, die, verre van verontrustend te zijn, eigenlijk maar van een gezonde ontwikkeling getuigen, en ook van de voorafgaande, min of meer chronische crises, die de eigenlijke inhoud vormen van de geschiedenis der geschiedenis. Natuurlijk is het ziektebeeld — een krasse, doch geenszins misplaatste term — niet overal even erg. Terwijl in sommige landen, resp. taal- en cultuurgebieden, het dieptepunt allang is gepasseerd en het vak een nieuwe opleving tegemoet treedt, b.v. in de Verenigde Staten of Frankrijk, schijnt elders de toestand nog steeds uitzichtloos te zijn. In nog opvallender mate doen zich de verschillen tussen speciale vakgebieden, resp. tijdvakken voor. Men kan hier bijna de regel stellen, dat de intensiteit van samenwerking met andere wetenschappen, onderscheidenlijk de schaarste aan geschreven, in het bijzonder verhalend materiaal ¹⁾ omgekeerd evenredig zijn aan de graad van de crisis. Met de agrarische geschiedenis b.v. is het aanzienlijk beter gesteld dan met de staatkundige, met die van de Dark Ages aanzienlijk beter dan die der 19de eeuw. Juist deze, op het eerste gezicht paradoxale, maar bij nadere beschouwing zeer wel begrijpelijke toestand onderstreept het feit, dat de brandhaard van de crisis centraal gelegen is, dat zij een specifiek vakhistorisch fenomeen moet worden geacht.

Reeds aan de buitenkant neemt de beschouwer tal van onrustwekkende tekenen waar. Het aanzien en gezag, de aantrekkingskracht en invloed, waarop de geschiedenis als discipline, ten dele uiteraard dank zij het historiserende nationalisme, in de vorige eeuw boogde, zijn in schier angstaanjagende mate verloren gegaan. Het arbeidsterrein van de historie is door de uitbreidingsdrang van jongere en strijdvaardiger

¹⁾ Op zijn ouderwets de bronnen; als een „water-running metaphor” door Renier terecht belachelijk gemaakt. G. J. Renier: *History, Its Purpose and Method*, London 1950, 97 vlg.

vakken telkens smaller geworden; in de laatste tijd heeft de politicologie nog een bijzonder dierbaar stuk van ons erf voor zich opgeëist. Vele betrekkingen, waar vroeger een historicus vanzelfsprekend voorrang genoot, worden thans bij voorkeur door personen met een andere academische opleiding bezet; door de bevoegde instanties worden deze sollicitanten kennelijk als deskundigen in de volle zin van het woord beschouwd, de historici daarentegen slechts als mensen met een bepaalde (niet bijster bruikbare) kennis; trouwens, ook als opleidingsvak voor de koningen heeft de geschiedenis afgedaan. Terwijl de particuliere begunstigers van zuiver historisch onderzoek allang zijn uitgestorven, blijkt de overheid ten opzichte van de geschiedvorsing wel tot aalmoezen en subsidies, doch niet tot investeringen bereid; de beoogde opheffing van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie spreekt hier boekdelen. De kring van lezers der historische vakliteratuur, van serieuze liefhebbers en belangstellenden slinkt zienderogen. Historische tijdschriften, althans te onzent, zouden zonder een substantiële Rijksbijdrage niet kunnen verschijnen, grote bronnenuitgaven, vroeger het paradepaard van de geschiedvorsing, kunnen nog maar met uiterste moeite en hoogst onregelmatig worden voortgezet, zover zij al niet geheel werden gestaakt. De wetenschappelijke publikaties, met name monografieën en specialistische detailstudies, kenmerken zich door een geringe opslag en een nog geringer afzet; werken, die geen kans maken, om een of andere reden een relatieve goodseller te worden, durft de Nederlandse uitgever niet meer aan. Een bewijs van sterk gedaalde achting voor de geschiedenis en haar beoefenaar biedt tenslotte de hedendaagse letterkunde. In tegenstelling tot het venijnige sarcasme, waarmee Nietzsche destijds de historie te lijf ging, vernemen we er nog maar smalende geestigheden over, die weliswaar niet altijd geslaagd zijn, doch doorgaans van desinteresse en minachting getuigen. We zullen ons beperken tot één voorbeeld, nl. de voortreffelijke crime-fiction van Josephine Tey: *The daughter of Time*; de meesterspeurder inspector Grant vergast daar de historici op lesjes in hun eigen vak, die helaas niet alleen geestig en lachwekkend, doch tevens leerzaam en — beschamend blijken te zijn.

Al de besproken kenmerken van een aanzienlijk prestige- en functieverlies zou men, desnoods als een onherstelbaar feit, met een rustig gemoed kunnen accepteren, indien de toestand intra muros afdoende aanleiding gaf om de toekomst van het vak met hoop en vertrouwen tegemoet te zien. In werkelijkheid echter raakt men juist hier het snelst gedepriimeerd. Over de meest elementaire theoretische en methodische uitgangspunten van eigen werk heerst in het kamp der historici nog

steeds een verbijsterende onenigheid. De vraag, wat de geschiedenis is en welke taak zij heeft, wordt, zo men zich haar al stelt, op zeer uiteenlopende manier beantwoord; geen wonder, dat een vruchtbare gedachtenwisseling tussen de vakgenoten wegens het ontbreken van overeenstemming over de grondbeginselen veelal tot de onmogelijkheden behoort. Ondanks, en soms juist ten gevolge van een vèr doorgevoerde specialisering is de eenheid van het vak zoekgeraakt en de mate van onderlinge samenwerking minimaal geworden; in de regel beperkt men zich tot een uiteraard negatieve afbakening van individuele werkterreinen, waarvan de grenzen dan met een jaloerse verbetenheid voor het gevaar van vreemde inval worden beschermd. In de keuze van eigen studierichting en -onderwerp geniet de historicus, althans in de westerse wereld, een vrijwel ongelimiteerde vrijheid; daar van enige organisatie en coördinatie van het onderzoek geen sprake is, komt dit in de praktijk op een onverbloemde willekeur, chaos en anarchie neer. Het planloos naast elkaar werken, dat soms zo ver gaat, dat men van de studieonderwerpen der vakgenoten niet op de hoogte is, draagt alle kenmerken van een tot het uiterste doorgedreven individualisme, dat niet in de laatste plaats ook de zuiver persoonlijke verhoudingen onder de historici met kleinzielige spanningen en conflicten vertroebelt, die men elders alleen onder de primadonna's van de kunst- en sportwereld kan aantreffen.

De prijs, die voor de onbeteugelde anarchie in het vak en het zelfgenoegzame isolement van de afzonderlijke historicus betaald moet worden, is waarlijk niet gering. Schier ongemerkt gaan de contacten met de realiteit buiten eigen vakkring verloren, de afzondering leidt tot een maatschappelijke en vervolgens ook ideële steriliteit, het muffe aroma van een antiquiteitenzaak, door ons zelf nauwelijks meer waargenomen, schrikt de buitenstaanders van de geschiedenis af. Het ontwikkelde, om niet te spreken van het brede publiek mag weliswaar een belangstelling voor het menselijk verleden koesteren, doch het wendt zich in steeds mindere mate tot de historici om haar te bevredigen. Hun arbeid, hoe kan het ook anders, spreekt niet tot zijn verbeelding, de resultaten er van, meestal laborieus en omvangrijk, doch al te vaak tevens futiel en levenloos, laten het koud. Zelfs in de intellectuele kringen, waar — nog steeds? — enige kennis van historische feiten voor een onontbeerlijk bestanddeel van algemene vorming geldt, weet men niet, wat met ons vak te beginnen. Dat de geschiedenis enig nut voor de maatschappij zou hebben, wordt in het algemeen niet ingezien, men beschouwt haar veeleer als een luxe bezigheid die tot het menselijk welzijn eigenlijk met niets bijdraagt. Zeker, de kreten als *Historia vitae magistra* zijn nog niet vergeten en men erkent grif, meer uit

gewoonte dan uit overtuiging overigens, dat de geschiedenis met haar ervaringen en kennis de mensheid wijzer en mogelijkerwijs ook beter kan maken. Zodra hier evenwel de praktijk aan te pas komt, blijkt alles verre van eenvoudig te zijn. De lessen voor jong en oud, die de academische geschiedenis immers met goed geweten kan aanbieden, zijn òf overbekende waarheden van meest algemene aard òf nuttige wenken voor situaties, die zich hoogstwaarschijnlijk in het normale leven nooit zullen voordoen. De zwakke en weifelende stem van een plichtsgetrouwe „beroeps”-historicus wordt trouwens al spoedig overschreeuwd door handiger, stelliger en agressiever marktkooplui: historiosofen, wereldverbeteraars, propagandisten, kwakzalvers en beunhazen van alle soorten en schakeringen, van wie de geschiedenis naar ons weten meer last heeft dan welke wetenschappelijke discipline ook. Tot op zekere hoogte evenwel is deze plaag een welverdiende straf voor de tekortkomingen van de traditionele geschiedbeoefening: haar schier pathologische angst voor generaliserende conclusies, door de Einmaligkeitscultus van het officiële idiografisme tot een deugd verheven²⁾, en de heersende confusie op het gebied van theorie en methodiek, die een duidelijk onderscheid tussen gebruik en misbruik bij voorbaat onmogelijk maakt. Dit verklaart tenslotte, dat de beoefenaars van andere wetenschappen, die eigenlijk het meeste begrip voor ons doen en laten zouden moeten opbrengen, ten opzichte van de geschiedenis een beleefdgereserveerde, zoal niet afwijzende houding aannemen. Zij staan radeloos voor de absurde veelheid van individuele meningen, beelden en visies, die ons vak kenschetst, en zij verwonderen zich telkens over het volstreckte gebrek aan communis opinio, dat zich in de naïevelijk spitsvondige, van de maatschappelijke realiteit vaak mijlen ver verwijderde discussies der vakgenoten openbaart. Men beschouwt de historicus, althans privatim, als een boekenwijze dilettant, die zijn zelfgekozen taak zo onpraktisch mogelijk aanpakt, een wetenschappelijke werkwijze nog niet kent en derhalve weinig gewicht in de schaal kan leggen.³⁾

De schrijvers dezes twifelen er niet aan, dat hun kritiek in de kring der vakgenoten tot een uiting van „angry young men”, die men immers niet geheel au sérieux hoeft te nemen, zal worden bestempeld, om haar ter zijde te kunnen leggen. Zij zijn er zeker van, dat te onzent hoogstens enigen de strekking van hun betoog volledig zouden accepteren. Wat niet wegneemt, dat het gevoel van onzekerheid, onbehagen, ontgooche-

²⁾ Hierover meer in het voortreffelijke artikel van F. Redlich: *Toward Comparative Historiography*, Kyklos 1958.

³⁾ Vgl. E. J. Dijksterhuis: *Eenheid en verscheidenheid in de wetenschap*, Universiteit en Hogeschool 1958, blz. 58.

ling in de gelederen der historici, vooral onder de jongeren, vrij algemeen is en gestadig toeneemt. Het zou zelfs niet meevallen om nog iemand te vinden, die met de bestaande verhoudingen geheel tevreden is. Men late zich niet van de wijs brengen door de stoer-onverschillige pose, die sommigen tén toon spreiden, en ook niet door het opportunistisch conformisme, resp. de brave scrupuleusheid, die velen ervan weerhouden om hun bezwaren in het openbaar te uiten.

Het besef, dat de geschiedenis in een pijnlijke impasse verkeert, betekent uiteraard niet, dat men het omtrent de diagnose en de remedie eens is; in het algemeen bestaat de neiging om de schuld voor de voorkomende moeilijkheden op de buitenwereld, die ons immers miskent, af te schuiven en indien men al de oorzaak bij zichzelf gaat zoeken, om de minst ingrijpende geneeswijze toe te passen. Zeer velen, waarschijnlijk de meesten, die de geschiedenis in feite met het leervak geschiedenis op de middelbare scholen identificeren, zijn de mening toegedaan, dat de taak ervan primair opvoedend en onderhoudend is en dat het er dus vooral op aankomt een zo groot mogelijk gehoor te kweken. De tekortkomingen van onze kant zien zij dan in het verwaarlozen van literaire kwaliteiten van het historisch werk, in een saai en droog specialisme, in het bewerken van weinig boeiende en weinig actuele onderwerpen. Terwille van lezers en liefhebbers dient de geschiedschrijver, voor hen een synoniem voor de historicus, van elke vakkundige terminologie af te zien, een aantrekkelijk thema in een prettig leesbaar verhaal te bewerken, boeiend, schoon en origineel te schrijven. Het komt ons voor, dat er in de afgelopen decennia waarlijk genoeg gedaan is om door het cultiveren van literaire tradities van het vak bij het publiek in het gevlei te komen. Aan de gewaardeerde lezer is men vaak te ver tegemoet gegaan wat de keuze van onderwerpen, de schrijfrant en zelfs de inhoud betreft. Het is typerend, dat aan de literaire kwaliteiten van een historisch boek in de vakkundige recensies meestal de grootste aandacht geschonken wordt, men slaat ze zelfs zo hoog aan, dat men bereid is om het gebrekkig vakmanschap van de auteur door de vingers te zien. En het resultaat? Het publiek is voor de historicus niet ontvankelijker geworden, integendeel. De wetenschappen als psychologie, etnologie, archeologie, van nature moeilijker te benaderen, doorgaans technischer en taaier van aard dan de o zo buigzame en toeschietelijke geschiedenis, trekken tegenwoordig al meer aandacht dan zij. Men kan de opmerking niet onderdrukken, dat het blijkbaar de prestatie is, die het hem doet. En voorts: de onbevredigde historische belangstelling van het publiek, die men zich verbeeldt te zullen verzadigen, is groten-deels van een ander type dan dat de historicus er ooit in zou kunnen voorzien — het escapisme uit het atomische tijdperk, dat naar een idyl-

lische lectuur over de oude goede tijd snakt en omgekeerd de wens, om de moeilijkheden, waarmee de moderne mens te kampen heeft, terug te vinden als das ewig Menschliche bij onze voorvadersen ⁴⁾, de interesse in menselijke lotgevallen en liefst pikante details zonder meer. De lezeressen van zoetsappige verhalen over Sissi en andere lijdende vorstinnen in de damesbladen, de mannelijke vereerders van Napoleon of Churchill blijven in de regel hun genre trouw, zonder de minste behoefte, om de kring van hun „historische” belangstelling maar enigszins te verbreden. In beide gevallen zijn de letterkunde, met name de vie romancée, of de toneelkunst en film met hun oogstrelende kostuumstukken de aangewezen leverancier, terwijl de historicus, wil hij zichzelf blijven, het tegen deze door wetenschappelijke probleemstelling en stelregels onbelaste concurrentie wel altijd zal moeten afleggen.

De pogingen van de traditionalistische geschiedschrijving, om de achteruitgang van eigen vak door een krampachtig conserveren en beklemtonen van zijn literaire facetten te stuiten, zijn op een volledig fiasco uitgelopen. De gehoopte opleving van de publieke belangstelling bleef uit, daarentegen bracht men, door de broodnodige heroriëntering terwille van een lapmiddelen-kuur tegen te houden of zonder meer te verzuimen, de geschiedenis als wetenschappelijke discipline een ernstige schade toe. Het wordt de hoogste tijd, dat de geschiedvorsing als geheel een andere koers kiest. In plaats van het publiciteits- en populariteitsbejag make men eindelijk ernst met een kwalitatieve verbetering van de historische werkwijze, teneinde uit het beschikbare materiaal werkelijk te halen, wat er, gezien de hedendaagse graad van de wetenschappelijke ontwikkeling, uit te halen valt. Ook het vooruitzicht, met het verleden radicaal te moeten breken, mag ons van het betreden van nieuwe wegen niet doen afschrikken. De breuk immers, en hier beschikken we over afdoende historische ervaring, wordt des te erger, naarmate men blijft talmen met het doorvoeren van noodzakelijke hervormingen, naarmate men de kansen op een minder smartelijke aanpassing aan de veranderde omstandigheden verspeelt.

Het feit, dat de geschiedenis een uitzonderlijk oud vak is, betekent hier stellig een handicap. Lang voordat er sprake zou zijn van een wetenschappelijke benadering en doorgronding van het menselijk verleden had zij al gefloreerd, vele van haar beproefde praktijken en technieken alsmede haar beroepsethos stammen nog uit de periode, toen zij een apart onderdeel van de letterkunde vormde en tevens de in zwang zijnde wijsgerige en politieke denkbeelden weerspiegelde. In de vorige eeuw, toen met de opkomst van de evolutie-concepten de voorwaarden

⁴⁾ Vgl. A. Romein-Verschoor: *Spelen met de tijd*, A'dam 1957, blz. 10.

voor een wetenschappelijke beoefening van het vak werden geschapen, kon de geschiedenis, in tegenstelling tot de beginnende sociologie reeds een volwassen discipline met een rijke traditie en een vaste plaats in het maatschappelijk bedrijf, de bakens dan ook niet zonder meer verzetten. Om tal van redenen, waaronder ook het conservatisme van haar beoefenaars, paste zij zich in de vorm van de z.g. genetische geschiedenis gedeeltelijk, veelal slechts aan de buitenkant, aan het wetenschappelijk patroon van die tijd aan, zonder dat de overgeleverde vormen en wijzen van bewerking, die er niet mee strookten, in ingrijpende mate werden geabandonneerd. Het resultaat hiervan werd een tweeslachtige, ja hybride kennisstructuur, waarin naast de wetenschappelijke, resp. wetenschappelijk aanvaardbare elementen ook literaire, speculatieve, ideologische, normatieve en affectieve elementen bleven voortbestaan, in een dosering, die naar gelang van capaciteiten en voorkeuren van de individuele geschiedschrijvers verschilde. Deze fatale verwarring, tot op de dag van heden vigerend, wordt door de historici geenszins bestreden, maar integendeel als de dierbaarste bijzonderheid van het vak verheerlijkt en theoretisch beredeneerd. De geschiedenis moet dan altijd iets aparts heten, het geheugen der Mensheid, kunst, ev. kunst en wetenschap tegelijk, een reïncarnatie van het verleden; de meer cynisch aangelegden spreken van een sociale mythe of een spelletje voor fijne, gecultiveerde lieden. Al dit fraais heeft de bedroevende werkelijkheid te bemantelen, dat de geschiedenis van de traditionele aard ten aanzien van de aanverwante vakken, die doorgaans bewust als wetenschappen worden beoefend, in een zielig isolement verkeert, als wijze van kennisverwerving door tal van ernstige, doch vermijdelijke gebreken is behept en tot steriliteit van een orde- en eindeloos geredekavel is gedoemd.

Om de bestaande malaise werkelijk en voorgoed te boven te komen, zal de historische vakgroep enkele stellingen tot gelding moeten brengen, die weliswaar in beginsel vaak worden aanvaard, doch waarvan de consequente toepassing een radicale verandering van de geesteshouding en werkwijze betekent.

1) *In onze tijd kan slechts die kennis omtrent de maatschappij en haar verleden volwaardig worden geacht, die op wetenschappelijke wijze is gewonnen en bewerkt, m.a.w. die vatbaar is voor een stelselmatige accumulatie, generaliserende samenvatting en applicatie door andere vakken.* Op de geschiedenis toegepast houdt dit in: a) een emancipatie ten aanzien van de letterkunde, haar gezichtspunten, criteria en praktijken en ten aanzien van de wijsbegeerte, met name haar metafysisch-speculatieve probleemstellingen, en b) een principiële gelijkgeschakeling

met andere wetenschappen, in het bijzonder de aanverwante sociale wetenschappen, hun begrippen en methoden.

2) *De geschiedwetenschap is een empirische sociale wetenschap, die de stoffelijke en onstoffelijke realiteiten van het menselijk verleden in hun tijdelijke opeenvolging en hun onderlinge correlatie reconstrueert, teneinde het feitelijke verloop van de maatschappelijke ontwikkeling te verklaren; het bijzondere en het algemene, het unieke en het repetitieve worden daarbij in gelijke mate in ogenschouw genomen.* Deze conceptie, die in het buitenland reeds duidelijk veld wint ⁵⁾ en te onzent begint door te breken, impliceert ten opzichte van de traditionalistische „histoire événementielle” een grondige herziening van theoretische uitgangspunten en doelstellingen, die op een innerlijke omvorming van de geschiedenis neerkomt. Ongetwijfeld brengt zij een reductie van de taak van historicus met zich mee; de empirisch opgevatte en op de algemene maatschappelijke ontwikkeling geconcentreerde geschiedbeoefening zal nu eenmaal tal van functies niet meer vervullen, die de traditionalisten van verschillende typen wenselijk, noodzakelijk, onvermijdelijk plegen te achten. Het doen herleven van het verleden met als doel de goegemeente op allerlei interessante en amusante episoden te vergasten, het oproepen van edele gevoelens en esthetisch genot wordt aan de letterkunde overgelaten. Het zoeken naar de Zin der Geschiedenis en andere enigmata van metafysische strekking, die de historicus als zodanig niet aankan, dienen in het kader van de vakbeoefening zorgvuldig gemeden te worden; het is voor de wijsbegeerte en theologie weggelegd, zich er mee bezig te houden. Ook moet men afzien van elk soort „historische” rechtspraak, van het vellen der door min of meer subjectieve criteria ingegeven waardeoordelen, vooral op moreel gebied; het dienstbaar maken van het geschiedkundig werk voor apologetische en propagandistische doeleinden, hoe verheven ook de beginselen en waarden in kwestie mogen zijn, is met het karakter der geschiedwetenschap onder geen beding te verenigen. Tenslotte zullen de historici, door het belangrijke en het onbelangrijke in het menselijk verleden consequent te onderscheiden, tal van gebeurtenissen en vraagstukken, die misschien aardig, doch voor de eigenlijke taak onzer wetenschap van geen belang zijn, laten liggen om zich aan relevante kwesties

⁵⁾ Juister dan het noemen van namen van enkelingen leek het ons in dit verband de namen van tijdschriften te vermelden, die de vaandeldragers van de verwetenschappelijking van ons vak zijn: *Annales*, Parijs sinds 1929; *Kyklos*, Bazel sinds 1937; *Zeitschrift für Agrargeschichte u. Agrarsoziologie*, Frankfurt sinds 1952; *Past & Present*, Londen sinds 1952; *Comparative Studies in Society and History*, Den Haag sinds 1958.

te wijden. Tegenover deze niet onaanzienlijke functionele inkrimping stelt de door ons voorgestane conceptie een niet geringe uitbreiding van het historisch arbeidsprogramma voor. In plaats van bij de uitvinding van het schrift of de vorming van eerste staatsgemeenschappen te beginnen, zal de geschiedwetenschap, die het historisch proces in zijn totaliteit behandelt, het moment van de menswording in beginsel tot haar uitgangspunt kiezen; niet in de zin, dat men de prehistorie of sociale antropologie zelf gaat beoefenen, maar dat men hun resultaten en ervaringen in volle omvang in onze kennis opneemt. Het historisch proces in zijn totaliteit behandelen betekent voorts een werkelijk universele geschiedenis, die de mensheid als eenheid en geheel benadert, zonder tussen de van haar deel uitmakende groepen a priori een kwalitatief onderscheid te maken. In weerwil van het nog steeds overheersende idiografisme en de Einmaligkeits-illusie kan de geschiedenis, indien zij haar werk behoorlijk wil verrichten, niet blijven stilstaan bij het beschrijven van unieke historische gebeurtenissen, bij het individualiseren en concretiseren van het menselijk verleden, hetgeen trouwens als een uitsluitende bezigheid onmogelijk is. Door de stelselmatige aanwending van de comparatieve methode moet naast het unieke en bijzondere ook het herhaalde en algemene zuiver worden gesteld, en wel door ons zelf; aan het uitwerken van ideaal-typen en modellen, die eveneens voor aanverwante wetenschappen van bijzonder belang zijn, moet de nodige aandacht worden besteed. In hoever men de abstractie en generalisatie dient door te voeren, is op het ogenblik geen actuele vraag; in ieder geval zo ver dat de sociologie en andere vakken gemakkelijk bij ons kunnen aansluiten. Voorlopig kunnen we volstaan met ideaal-typen en modellen van een vrij concrete, tot een bepaalde structuur beperkte soort (b.v. de laat-middeleeuwse stad in de Lage Landen, het „mestnicestvo” in Moskovië, de 16de-eeuwse godsdiensoorlogen). Of de geschiedwetenschap er ooit aan toe komt om wetten, dit schrikbeeld van het traditionalisme, te gaan formuleren, zij thans al volkomen in het midden gelaten. In elk geval zal men daarvoor een aanzienlijk groter en grondiger kennis benodigen dan hetgeen de tot mislukking gedoemde wettenmakers van het heden en het verleden ter beschikking heeft gestaan.

3) *Het historische weten vormt geen aparte categorie van het menselijk weten, maar een integraal deel van het weten der wetenschappen; de geschiedenis kan haar taak alleen in nauwste samenwerking met andere wetenschappen, in de eerste plaats de sociale wetenschappen met succes vervullen.* Uitgaande van de definitie van P. Kirn: „Als Quellen bezeichnen wir alle Texte, Gegenstände oder Tatsachen, aus

denen Kenntnis der Vergangenheit gewonnen werden kann" ⁶⁾), stellen wij uitdrukkelijk vast, dat onder het begrip: „Tatsachen" ook al het weten van andere wetenschappen valt, voorzover het tot onze kennis van het verleden bijdraagt. Aldus wordt de interdisciplinaire samenwerking, voor vele vakgenoten nog een tot niets verplichtend postulaat, reeds heuristisch gemotiveerd. Een andere dwingende reden hiervoor zien wij in de omstandigheid, dat de geschiedenis in thematisch opzicht een complex, ja encyclopedisch vak is, dat zij alle aspecten van het maatschappelijke leven, die, wat het heden betreft, onder verschillende wetenschappen ressorteren, tot haar domein rekent, wat het verleden betreft: vandaar vakken als rechtsgeschiedenis, economische geschiedenis, kunstgeschiedenis enz., die evenwel de geschiedenis als zodanig van de plicht van interdisciplinaire samenwerking niet kunnen ontheffen. Deze plicht wordt trouwens met de vooruitgang van ons vak rijkelijk beloond. Zo zal een onderzoek naar middeleeuwse manifestaties van bijgelovigheid er alleen maar op winnen, wanneer de historicus uit de kennis der etnologie omtrent homologische verschijnselen bij primitieve volken gaat putten; de resultaten van zijn eigen werk zullen weer voor de etnoloog van belang zijn. Waar een dergelijke samenwerking reeds plaats vindt, blijkt zij zeer vruchtbaar te zijn: laten we hier wijzen op de inspiratie, die in Amerika de Business en Entrepreneurial History opgedaan heeft door aan te knopen bij de Schumpeteriaanse ondernemers-economie. En tenslotte zij opgemerkt, dat de geschiedenis, die het onveranderbaar verleden als haar arbeidsterrein bij uitstek beschouwt en beschouwen moet, uit dien hoofde nooit in aanmerking kan komen voor de functie van een aangewende wetenschap; de oude gewoonte, dat men haar ervaringen rechtstreeks op de zich zojuist voorgedane situatie toepast, heeft reeds afdoende brokken opgeleverd, om de juistheid van onze vaststelling eindelijk te gaan beseffen. Aangezien de resultaten van het historisch onderzoek op een veilige en deskundige manier alleen dan vruchtbaar kunnen worden gemaakt, indien zij door de appliceerbare sociale, politieke en rechtswetenschappen worden toegepast, is dat voor ons een reden te meer, om de samenwerking met de andere wetenschappen zo nauw mogelijk te maken.

4) *In de geschiedenis tellen slechts de resultaten mee, die onafhankelijk van de onderzoeken gelden en algemeen acceptabel zijn. Daar het historisch proces zich slechts op één bepaalde manier voltrokken heeft, is er slechts één reconstructie en interpretatie van denkbaar, die*

⁶⁾ Gecit. naar A. von Brandt: *Werkzeug des Historikers*, Stuttgart 1958, blz. 58.

adequaat, d.w.z. met alle betrokken feiten overeenstemmend, mag heten; het is aan ons deze te trachten te bereiken. Het relativiseren van het 19e-eeuwse objectiviteitsbegrip verleidde de traditionalistische historici, die hun vak in de regel als een opslagplaats van individuele bijdragen beschouwden, tot het wangeloof, dat met de onmogelijkheid van de objectiviteit in absolute zin ook het streven naar een relatieve, grootst mogelijke objectiviteit had afgedaan. Men berustte, meestal zonder veel verdriet, in het vervaardigen van beelden en visies, die vaak op een ostentatieve wijze van persoonlijke gevoelens en gezindheid van hun schepper zouden getuigen. Naar onze mening is het vraagstuk van objectiviteit niet alleen, ja niet eens in de eerste plaats sub specie van de individuele geschiedbeoefenaar, zijn kunnen en willen, te benaderen. Het komt hier tevens, ja vooral, op de probleemstelling, de aard van het onderzoek en de gevolgde werkwijze aan. Bij een werkelijk wetenschappelijk procédé, dat de resultaten van het onderzoek, indien maar mogelijk, in de vorm van hypothesen en theorieën omzet, is voor een eerlijke en gedisciplineerde vorser het gevaar van afglijden onvergelijkelijk geringer dan bij de impressionistische historiografie van de oude stijl, waar de ene eenzijdigheid door een andere rechtgezet wordt. Bovendien bestaat er de mogelijkheid van controle door deskundige vakgenoten en beoefenaars van aanverwante vakken; tot nog toe heeft men maar zelden en zonder veel geestdrift er gebruik van gemaakt, doch de moderne geschiedvorser, door de alchemistenmentaliteit onbelast, zal stellig niet nalaten om zijn werk op deze wijze te vrijwaren van de bij individuele aanpak vrijwel onvermijdelijke gebreken. Kortom, de reductie van het subjectieve element in het historische werk tot op een onschadelijk en te verwaarlozen minimum is een bij uitstek vaktechnisch vraagstuk, dat in de nauwste samenwerking met de wetenschappen, die met dezelfde moeilijkheden te kampen hebben, bevredigend moet worden opgelost.

5) *Het historische weten, dat zich door een enorme veelheid en verscheidenheid van de er bij betrokken feiten kenmerkt, behoort op een doeltreffende en overzichtelijke manier te worden geordend; het wegzuiveren van onjuist gebleken kennis en het verwerken van nieuwe kennis mag niet langer aan individueel initiatief en toeval worden overgelaten, maar vereist een gemeenschappelijke en georganiseerde aanpak.* De publikatie van de resultaten van historisch onderzoek in artikel- of boekvorm, tot dusver het enige medium van kennisverspreiding en -verwerving, kan in onze tijd wegens haar omslachtig en tijdrovend karakter onmogelijk meer voldoen, vooral aangezien de bibliografieën en literatuuroverzichten als oriëntatiemiddel van zeer beperk-

te waarde zijn gebleken. De dringende behoefte aan een gemakkelijk te hanteren inventaris van het historisch weten zou men, althans voor een groot deel, kunnen bevredigen door aanleg van een centraal kaartstelsel, dat de staat van kennis over de afzonderlijke problemen, resp. vraagstukkencomplexen zou weergeven. Het reusachtig werk, dat het op touw zetten van een dergelijk project zou vereisen, zou op den duur echter een aanzienlijke tijd- en moeitebesparing betekenen voor de vakgenoten, die thans, ieder voor zich zelf, materiaal moeten verzamelen op een manier, die, als geheel beschouwd, zeer sterk aan de werkwijze van Penelope doet denken. Als verdere voordelen van een dergelijk kaartstelsel, dat — ter geruststelling der geschokten zij het terstond gezegd — uiteraard niet volledig en alomvattend zou zijn, kunnen we noemen: een toenemende nauwkeurigheid en exactheid van het historisch werk, een waardevolle evidentie over hetgeen gedaan is, resp. gedaan moet worden, en een gemakkelijker transmissie van inlichtingen, met name ook ten behoeve van de aanverwante vakken.

Laten we thans enkele punten, die onder de traditionalisten wellicht de meeste vraagtekens zullen doen opkomen, nader toelichten. Onder de emancipatie van ons vak ten aanzien van de letterkunde verstaan we zeker niet een moedwillig verwaarlozen van de stijl en overige formele facetten van het historisch werk. In de wetenschappen, die hun kennis hoofdzakelijk, zoal niet uitsluitend, door middel van het woord moeten verspreiden, betekent een goede stijl, een gecultiveerde en rijke expressie, een glashelder en zorgvuldig genuanceerd betoog vanzelfsprekend een onschatbaar voordeel en het is een wezenlijk belang van de historicus om het taalinstrument zo goed mogelijk te beheersen. Natuurlijk moeten wij ons daarbij realiseren, dat in de wetenschap het criterium van juistheid, precisie, nauwkeurigheid, kortom van waarheid altijd en onvoorwaardelijk de voorrang heeft boven de esthetische oogmerken, wanneer het er mee in collisione komt. Geen bezwaar hebben we tegen het populariseren van de geschiedenis (evenals andere wetenschappen), die wij alleszins wenselijk en noodzakelijk achten, mits zij op een verantwoorde wijze geschiedt en een behoorlijk peil heeft. Daarentegen staan we vierkant afwijzend tegen een dilettanterige, belletristisch willekeurige en oppervlakkige geschiedschrijving, die men, helaas, zelfs in de voor universitair gebruik bestemde handboeken tegenkomt. De literaire tradities van ons vak, die met de wetenschappelijke geschiedbeoefening niet te verenigen zijn, zijn te talrijk en te verscheiden, om hier ook maar te worden opgesomd. Van de keuze van onderwerp en de vorm van bewerking reiken zij tot deschijnbaar bescheiden stijlbloempjes, die, op zich zelf bepaald niet tragisch te nemen, de waarde van het

wetenschappelijk oeuvre niettemin blijven aantasten. Kort gezegd dienen al de literaire elementen in het historisch werk vermeden te worden, die met het karakter van een zakelijk wetenschappelijk verslag over een historisch vraagstuk of problemencomplex niet stroken. De geringste afwijking van deze stelregel kan de historicus, soms geheel ongemerkt, doen deviëren in een narratief en impressionistisch verhalen over gebeurtenissen en personen, in een altijd subjectief gekleurd nakaarten en raisonneren, in een anekdotische, aardige, een boeiende episoden voorschotelende schrijftrant. Het verschil tussen de geschiedwetenschap ener- en de niet meer wetenschappelijk te noemen geschiedschrijving en de „historische” letterkunde anderzijds is in de eerste plaats een structureel verschil. Een wetenschappelijke benadering van het verleden kenmerkt zich door een duidelijk geformuleerde probleemstelling, door een stelselmatige toepassing van beproefde methoden en technieken, door een uitdrukkelijke vermelding van de gegeven heuristische, methodische en interpretatiemoeilijkheden en verantwoording van eigen werkwijze, door het zoeken naar een homogene en sluitende verklaring voor al de relevante en geverifieerde feiten in het kader van een minstens hypothetische oplossing. De buitenwetenschappelijke, min of meer literaire benadering van het verleden daarentegen is niet, of niet in de eerste plaats op het oplossen van problemen uit; zij streeft naar een verhaal, liefst een vlot en boeiend verhaal, dat uit een in wezen willekeurige selectie uit de beschikbare gegevens bestaat en door uitgesproken Dichtung-elementen wordt verfraaid. De intuïtie speelt daarbij een belangrijke rol, terwijl de woordkeuze en de schrijftrant tot taak hebben de lezer in de gewenste stemming te brengen. De problemen, voor zover niet met behulp van zuiver verbale manipulaties weggetoverd, pleegt men onvolledig te presenteren en als 't ware langs de neus weg op te lossen; niet zelden worden de „oplossingen” slechts gesuggereerd. Uiteraard komt het een en ander in de praktijk zelden in zuivere vorm voor. Door de twee tegenstrijdige principes van de vakbeoefening met elkaar te confronteren trachtten we hier alleen de bestaande polariteit binnen de tegenwoordige geschiedschrijving duidelijk te maken. Dat zulks bepaald niet overbodig is, blijkt uit de ook onder de historici nog overheersende opvatting, dat de grens tussen de geschiedenis en de literatuur daar ligt, waar men begint vrij te fabuleren.

De emancipatie van de geschiedenis ten aanzien van de wijsbegeerte, die we eveneens bepleiten, zal ongetwijfeld bij velen op verwondering en verzet stuiten. Indien het hen geruststellen kan, willen we ze verzekeren, dat we de waarde en de betekenis van de wijsbegeerte als

zodanig in het minst miskennen; de ontologische vraagstukken in het bijzonder blijven, zo lang de mens bestaat, brandend en actueel. Gezien al de ongelofelijke verwarring die op het gebied van theorie en methodiek onder de historici heerst, is het alleen maar te wensen, dat hun filosofische kennis en belangstelling op een hoger peil zouden komen te staan en dat zij vooral aan de logica en de noëtica meer aandacht zouden schenken. Met de emancipatie bedoelen we dan ook niets anders dan de onvermijdelijke stap, die tot nog toe elke wetenschap, de natuurwetenschappen voorop, in de loop van haar vormingsproces heeft gedaan, namelijk de afscheiding van het complex van eigen theoretische vraagstukken van de algemene filosofische problematiek. De toestand, zoals nu, is in meer dan één opzicht funest. Om te beginnen laten zich de historici, door het empirisch karakter van onze werkelijkheidsbenadering niet of niet afdoende te beseffen, nog herhaaldelijk verleiden tot allerlei subjectieve en speculatieve uitspraken, die door onze werkwijze onmogelijk waargemaakt kunnen worden, of tot een aanpak van problemen waarvoor de geschiedwetenschap als instrument van doorgronding per definitionem ongeschikt is, in het bijzonder de metafysische vraagstukken, zoals dat van de zin der geschiedenis, die geheel en al tot het domein der filosofie, resp. der theologie behoren en met de geschiedenis als vak niets, maar dan ook niets te maken hebben. Zolang er evenwel geen duidelijke scheidingslijn tussen de theoretische geschiedenis en wijsbegeerte getrokken is valt het niet gemakkelijk om de gevaarlijke excursies van de in het beschouwelijke afgedwaalde vakgenoten een halt toe te roepen. Aan de andere kant bestaat er nog meer behoefte een radicaal eind te maken aan de ergerlijke infiltratie van de overzijde op ons werkterrein. Het is soms werkelijk ontstellend, hoe lieden zonder enige praktische historische ervaring en zeer vaak ook zonder afdoende historische kennis de geschiedenis, desnoods van een universitaire kathedoor uit, durven te maltrakteren; zelfs brengen zij de brutaliteit op om de historici over de beginselen van hun werk lesjes te lezen. Kortom, de opruiming van de bastaard „geschiedfilosofie” zal een even verlossende daad zijn als de opruiming van de Muse Clio. De voornaamste winst, die wij van de emancipatie van ons vak verwachten, dient echter op het gebied van de theorie en de methodiek te worden gezocht. De tot dusver heersende onzekerheid omtrent het wezen en de taak van de geschiedwetenschap leidde er toe, dat de theoretische vraagstukken, die voor het vak van groot belang zijn, geheel afgezonderd van de praktijk, geheel afgezonderd van de concepten en hulpconstructies van andere wetenschappen, maar bij voorkeur speculatief, op metafysische wijze, werden benaderd.

Met als gevolg, dat men in speculaties verdronk zonder tenminste een bruikbare noodoplossing te vinden. Slechts weinigen zijn de illusie te boven gekomen, dat de geschiedenis een wereldje op zichzelf vormt en zien in, dat zij „maar” een deel uit het geheel der wetenschappen, in het bijzonder der sociale wetenschappen, uitmaakt en dat het dus je reinste dwaasheid is om de theoretische vakproblemen, voor het grootste deel dezelfde of nagenoeg dezelfde als die der aanverwante vakken, geheel op eigen houtje te willen oplossen. Neem b.v. het vraagstuk van de persoonlijkheid als factor in de historische ontwikkeling. De vakgenoten, die het geïsoleerd, als een probleem an sich benaderen, komen onvermijdelijk in de metafysica of de theologie terecht. We zien ze dan als de befaamde ezel van Buridanus, tussen twee hooihopen, het determinisme en het indeterminisme (of possibilisme), de predestinatie en het liberum arbitrium, droefgeestig met hun hoofd staan schudden, niet wetende waar zij eerst in moeten bijten. Of zij weten dat maar al te goed, doch in dat geval is hun keuze door motieven bepaald, die buiten de sfeer van de geschiedenis liggen. Welke oplossing zij ons ook komen aanbieden, als een algemeen aanvaardbaar en praktisch bruikbaar concept kan zij niet dienen. Gaat men echter zijn licht bij de aanverwante wetenschappen opsteken, dan ontdekt men al spoedig, dat deze allang en bewust met vrij uitgewerkte persoonlijkheidsbegrippen en concepten opereren, die weliswaar de diepe problematiek van de wilsvrijheid onaangeroerd laten, doch in het praktisch wetenschappelijk gebruik, waar zij voor bestemd zijn, bepaald wel voldoen. De historicus, die zelf, zeer vaak zonder het te beseffen, van de voorstelling der door omstandigheden beperkte keuzevrijheid uitgaat, kan van zijn collegae veel leren, met name omtrent de voor hem zeer belangrijke verhouding tussen de aangeboren eigenschappen en het milieu binnen de persoonlijkheidsstructuur: van de etnoloog, dat vele eigenschappen, door het z.g. gezonde verstand, de engelbewaarder der traditionalistische geschiedschrijving, voor natuurlijk gehouden, in werkelijkheid een cultureel erfgoed zijn, van de psycholoog over de fazen van de karaktervorming en de grenzen van persoonlijke toerekeningsvatbaarheid, van de socioloog over het enculturatieproces en zijn varianten. De theoretische geschiedenis, die te onzent nog steeds in de ban blijft van sterviele speculaties en subtiele muggezifterijen, zou zich voor de ontwikkeling van ons vak veel meer verdienstelijk maken door de voor ons bruikbare begrippen, concepten en generale assumpties der aanverwante wetenschappen te verzamelen en in eigen theoretisch arsenaal op te nemen.

De vruchtdragende rechtstreekse samenwerking der historici met de exponenten der aanverwante wetenschappen bij het onderzoek van

kwesties van gemeenschappelijk belang, die tegenwoordig vooral in Amerika opkomt ⁷⁾ en op den duur hopelijk ook te onzent plaats zal grijpen, houdt als eerste voorwaarde in, dat de historici zich van een exacter terminologie gaan bedienen. Gezien het synthetische karakter van ons vak zal men veelal kunnen volstaan met de termen, die in de aanverwante wetenschappen reeds een burgerrecht hebben verworven en door ons zonder meer kunnen worden geadapteerd. Wat de specifiek historische termen betreft, lijkt het de aangewezen weg, om het reeds bestaande fonds aan uitdrukkingen en begrippen te inventariseren, teneinde de grondslag te leggen tot een standaardterminologie, waaraan in het vak een acute behoefte bestaat. Geen vakgenoot zal kunnen ontkennen, dat de tegenwoordige verwarring aangaande de woorden als feodalisme, natie, despotisme, democratie, revolutie, imperialisme enz. eenvoudig ondragelijk is. Een ander gebied, waar in het belang van interdisciplinaire samenwerking en eveneens in ons eigen belang wettelijke hervormingen doorgezet moeten worden, is het bestaande systeem van kennisvorming, kennisuitwisseling en kennisverspreiding. We zeiden systeem, maar hadden evengoed chaos kunnen zeggen, zo droevig is het er mee gesteld. Indien tegenwoordig de collegae van aanverwante vakken bij de historicus aankloppen om inlichtingen op een vakgebied te vragen, waar deze niet in is gespecialiseerd, loopt de zaak in verreweg de meeste gevallen op een penibele teleurstelling uit. De historicus heeft geen andere keuze dan ze met uiterst vage en voorzichtig algemeenheden af te scheppen of ze naar de publikaties te verwijzen, wat, op de keper beschouwd, ook op een verkopen van knollen voor citroenen neerkomt. Wanneer men een handboek noemt, dan doet men het in de wetenschap, dat deze werken meestal een weinig betrouwbare gids zijn, oud en verouderd, en hoogstwaarschijnlijk zeer summier juist over de kwesties, welke de informatie-zoeker het meest interesseren. Soms kan men een algemeen erkend standaardwerk noemen, doch ook deze hebben hun gebreken: de „visie”, er in ontvouwd, wordt niet door iedereen gedeeld, de schrijver, bij het maken van zijn boek in vèrgaande mate vrij, heeft geen aspecten van zijn onderwerp behandeld, die hij persoonlijk irrelevant vindt, zodat het uiteindelijke resultaat niet in alle opzichten volledig kan heten. Zo zien we de geenszins onbehulpzame historicus al spoedig, ten behoeve van de informatie-zoeker, een boekenlijstje opstellen, dat zich door de tendens kenmerkt steeds langer te worden. Geen wonder, dat de collega bij het aanschouwen van de bibliografie van een matig enthousiasme

⁷⁾ Men noeme hier de voorbeeldige en in hoge mate inspirerende bundel: *Common Frontiers of the Social Sciences*, ed. M. Komarovsky, Glencoe, Illinois, 1957.

blijk geeft; hij wenste een concrete inlichting op korte termijn te krijgen en niet het werk van een historicus op te knappen. Het reeds besproken gebrek aan evidentie omtrent hetgeen in ons vak tot nog toe is gepresteerd, de onmogelijkheid om zich snel op de hoogte te stellen van de staat van historisch weten op een speciaal vakgebied devalueren in ernstige mate de waarde van de geschiedenis als helpster van andere wetenschappen. Nu wij onze collegae telkens teleur moeten stellen, is het zeer goed te begrijpen, dat ook zij met de speciale behoeften van ons onderzoek doorgaans geen rekening houden. Waar zijn de psychologen, die ten behoeve van de geschiedwetenschap de persoonlijkheidsstructuur van een Bismarck of een Hitler zouden gaan analyseren? ⁸⁾ Hoe krijgen wij het gedaan, om de climatologen of de bodemkundigen voor ons te laten werken?

De wanorde, de verwarring, de chaotische veelheid, door de lawine van nieuwe en nieuwste publikaties voortdurend verergerd, wreken zich het meest aan de historici zelf. Het duurt ontzettend lang, voordat een nieuwe ontdekking, in een boek of artikel aan de vakgenoten medegedeeld, door dezen ter kennis wordt genomen, in de syntheses en handboeken wordt verwerkt en tot in de encyclopedieën en de schoolboeken doordringt. Eén voorbeeld tenminste zij hier vermeld. In 1933 werd door twee geleerden, F. Dvornik en V. Grumel ⁹⁾, onafhankelijk van elkaar vastgesteld, dat het z.g. Tweede schisma van Photius in werkelijkheid niet plaats had gevonden; een ontdekking van de eerste rang, waardoor de ganse geschiedenis der westers-byzantijnse betrekkingen, vooral in kerkelijk opzicht, in een geheel nieuw licht werd gesteld. De zaak is zo overtuigend bewezen, als het maar in ons vak mogelijk is, zodat een verdere discussie op dat punt uitgesloten mag worden geacht. In „Byzantine Civilisation” van St. Runciman, een gezaghebbend werk dat in 1956 werd herdrukt, komen wij echter nog de verouderde opvatting tegen en nog op dit ogenblik worden werken gepubliceerd, waarin van het een kwarteeuw oude nieuws geen nota wordt genomen. Hoe lang het duren zal, voordat het Tweede schisma van Photius over de gehele linie naar het rijk der fabelen zal worden verbannen, wagen we niet te voorspellen. In ieder geval vormen de schoolboeken de achterhoede van elke historische vernieuwing; te onzent, waar de toestand nog gecompliceerd wordt door het soms nog

⁸⁾ Een monografie in de stijl van het verdienstelijk proefschrift van R. Verbeek: J. A. Rimbaud, Utrecht 1957, werd merkwaardigerwijze nog aan geen van beiden gewijd, hoewel het materiaal voor een psychografisch onderzoek in schier overvloedige mate aanwezig is.

⁹⁾ F. Dvornik: *Le second Schisme de Photios*, Byzantion, jaarg. 1933. V. Grumel: *Y eut-il un second Schisme de Photius*, *Revue des Sciences philos. et théol.* 1933.

zeer plumpe streven naar een levensbeschouwelijke indoctrinatie van welke richting ook en een opvallend sterke voorkeur voor beschimmelde anekdotes, is het er wellicht nog droeviger dan elders mee gesteld.

De ijdele hoop, dat het gebrek aan overzicht, onderlinge communicatie en samenwerking in de geschiedenis door een steeds grotere specialisatie verholpen zou worden, is dunkt ons allang vervlogen. Het stukhakken van het vak naar gelang van chronologie en afzonderlijke aspecten van het maatschappelijke leven bracht slechts een tijdelijke verlichting, terwijl de moeilijkheden in feite alleen van vorm veranderden. Naarmate de verbrokkeling van de geschiedenis in specialistische deelvorstendommen vordert, worden immers ook de onderlinge contacten, de uitwisseling en het doorgeven van nieuwe kennis meer en meer belemmerd. Reeds nu is zelfs de meest vooraanstaande geleerde benadeeld door het feit, dat de voor zijn onderzoek waardevolle gegevens buiten zijn bereik blijven, indien zij uit een verder afgelegen vakgebied afkomstig zijn. Hoe, anders dan door het reinste toeval, kan een medievist te weten komen, dat een sinoloog hem op een bepaald punt een belangrijke inlichting verstrekken kan? De beroemde Poolse cultuurhistoricus A. Brückner kwam bij het bestuderen van middeleeuwse Poolse literatuur een curieus geval tegen: de prediker dreef daar de spot met zijn toehoorders, omdat zij nog steeds geloofden, dat niet de vader, maar de heidense godheid Rod kinderen verwekte. Brückner, die met de zaak blijkbaar weinig raad wist, interpreteerde haar als bewijs van primitieve onwetendheid omtrent de conceptie; de historici, die na hem kwamen, vonden haar hoogstens een misplaatste grap van de geestelijke in kwestie. Hoe kon men onder gegeven omstandigheden op de gedachte komen, dat het gelaakte bijgeloof een survival was van de exorbitante Oudslavische voorouderscultus van matriarchale stempel, een fenomeen dat kort voordien op klassieke wijze ontleed werd door de Poolse etnoloog B. Malinowski, die de inwoners van de Trobriand-eilanden bestudeerde?¹⁰⁾ Laten we het nog eens herhalen: alleen door een gemeenschappelijke aanpak van problemen, een nauwe interdisciplinaire samenwerking, een overzichtelijke ordening van het historische weten, een theoretische en methodische vernieuwing, een standaard-terminologie, alleen door de verwetenschappelijking van het vak zal de geschiedenis haar malaise kunnen overwinnen.

Het goedkope sceptisme, deze onafscheidbare bondgenoot van geeste-

¹⁰⁾ A. Brückner: *Dzieje kultury polskiej* T., Kraków 1930, 338. B. Malinowski: *Sex and Repression in savage society*, N.Y. 1927, 23.

lijke gemakzucht, is in de in het algemeen behoudend gezinde historische wereld het aangewezen wapen om elk onwelkom vernieuwings-initiatief te bestrijden.

Gemeenschappelijke aanpak, interdisciplinaire samenwerking . . . welk een naïeveteit! De historici zullen immers altijd met elkaar van mening blijven verschillen, aan het kleurrijk spel van pro en contra zal nooit een eind komen. Welnu, de veranderingen, die wij voorstaan, zijn geen vage toekomstmuziek, die men met een wijds handgebaar kan doen verstommen; in ettelijke sectoren van ons vak zijn zij reeds, al dan niet geheel, verwezenlijkt; het gaat er nu om de vernieuwing over de gehele linie, in de geschiedenis en bloc, door te zetten. Als voorbeeld, dat de these van het organisch onvermogen der historici tot samenwerking en eensgezindheid met de feiten niet klopt, kunnen wij het onderzoek van de Dode Zee-rollen aanvoeren. Katholieke, protestantse, buitenkerkelijke, joodse en islamitische geleerden zijn hier sinds jaren met een hoogst delicate, de historische grondslagen van het Christendom rechtstreeks regarderende materie bezig; men zou eigenlijk niets minder dan moord en doodslag moeten verwachten. In plaats daarvan, dank zij een strikt wetenschappelijke benadering der plotseling verrezen problemen en een voorbeeldige samenwerking der betrokken vorsers, werden binnen een voor het historisch doen belachelijk korte periode indrukwekkende resultaten bereikt, die zich door een verrassende mate van overeenstemming en eensgezindheid onderscheiden.¹¹⁾ Dat er ook op de lang en bitter omstreden terreinen van de geschiedenis op de wijze, die wij voorstaan, algemeen aanvaardbare oplossingen mogelijk zijn, bewijst overtuigend het werk van de gemengde Frans-Duitse commissie van historici, onder leiding van G. Ritter en P. Renouvin, die in 1951 de betrekkingen der beide naties door de eeuwen heen aan een gemeenschappelijk onderzoek heeft onderworpen. De omstandigheid, dat zulks met een praktisch doel, de aanpassing van schoolboeken, geschiedde, doet aan de wetenschappelijke waarde van het werk niets af. Men verenigde zich met een aantal stellingen, die geen diplomatiek gladgestreken compromisformules zijn, maar de oude geschilpunten op een aan diepte en concreetheid niets te wensen overlatende wijze oplossen. Degene, die weet, hoeveel inkt er wegens de „Kriegsschuldfrage” na 1918 aan beide kanten gevloeid heeft, zal de stellingen 18—30 omtrent de oorzaken van de Wereldoorlog I ten zeerste kunnen appreciëren.¹²⁾ Bij een verbeterde werkwijze en doelmatige reorganisatie

¹¹⁾ Zie het voortreffelijke „Forschungsbericht” van M. Simon: *Remarques sur les manuscrits de la mer Morte*, Annales 1959.

¹²⁾ Gepubl. in: *The Outbreak of the First World War*, Boston 1958, blz. 64 vlg.

van het vak kunnen deze, nochtans uitzonderlijke gevallen aanzienlijk worden vermeerderd. Dat er ook dan in de geschiedenis genoeg onopgeloste en omstreden kwesties zullen blijven bestaan, wie zou het willen ontkennen? Er is evenwel een hemelsbreed verschil tussen een toestand zoals nu, waarin nagenoeg alles op losse schroeven staat en oneindige debatten gevoerd worden over maar al te vaak onwezenlijke, futiele of zelfs schijnbare geschilpunten, en een toestand, waar de discussie afdoende zakelijk karakter heeft om tot een opheldering en zo mogelijk ook een oplossing van de controverse te kunnen leiden. Rest nog de vraag, die wij met opzet voor het slotstuk van dit artikel hebben bewaard, de vraag naar het nut van de geschiedenis. In tegenstelling tot het traditionalistische kamp, waar het nut in de onderhoudende en opvoedende functie wordt gezocht en waar soms gedroomd wordt van wijze staatslieden en politici die naar de raadgevingen van de historie luisteren, zien wij het voornaamste nut van de geschiedwetenschap in dienstbetoon jegens de vakken, die anders dan het onze, in de maatschappelijke praktijk rechtstreeks kunnen worden aangewend, de sociologie, de politieke en rechtswetenschappen, de sociale psychologie, de economie enz. Op het eerste gezicht mag dit zeer bescheiden aandoen, in werkelijkheid gaat het hier echter om een omvangrijke en verantwoordelijke taak, ongemeen verdienstelijker dan de holle pretenties en ambities van de traditionalistische geschiedenis, die nauwelijks meer au sérieux worden genomen. Het wetenschappelijk dienstbetoon, indien met succes verricht, kan in de toekomst de geschiedenis de plaats van het vak van de sociaal-wetenschappelijke synthese opleveren, doch dat is iets, waarop wij op het ogenblik alleen in stilte mogen hopen.